

УДК 347.759

**СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА
ПОІМЕНОВАНИХ СПОСОБІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ
БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ**

Олена ЮЩЕНКО

аспірантка

Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

У статті на основі певних наукових підходів та українського законодавства щодо договору банківського вкладу (депозиту) визначено правову природу поняття поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за договором банківського вкладу через встановлення його основних ознак. Сформовано комплексний підхід і створення систематизації наукових підходів стосовно ознак правової природи для визначення сутності поняття поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за договором банківського вкладу. Встановлено ознаки правової природи поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів). Здійснено визначення трактування сутності поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів), яке враховує розглянуті позиції дослідників та підходи законодавства. Запропоновані рекомендації щодо майбутнього правового вдосконалення національного законодавства в даній сфері з метою усунення існуючих прогалин та невідповідностей.

Ключові слова: договори банківських вкладів (депозитів), вкладник, банк, поіменовані способи забезпечення виконання зобов'язань, гарантії забезпечення зобов'язання

UDC 347.759

**THE ESSENCE AND LEGAL
NATURE OF THE MENTIONED
METHODS OF ENSURING THE
FULFILLMENT OF OBLIGATIONS
UNDER THE BANK DEPOSIT
AGREEMENT**

Yushchenko, Olena

PhD student

Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)

The article, based on certain scientific approaches and Ukrainian legislation regarding a bank deposit (deposit) contract, defines the legal nature of the concept of the mentioned methods of ensuring the obligations fulfillment under a bank deposit contract by establishing its main features. A complex approach and the creation of a scientific approaches systematization regarding the signs of a legal nature to determine the essence of the mentioned methods concept of ensuring the obligations fulfillment under a bank deposit contract have been formed. The signs of legal nature of the named methods of ensuring the obligations fulfillment (including under deposit contracts) have been established. The definition of the essence interpretation of the mentioned methods of ensuring the obligations fulfillment (including under deposit contracts) was carried out, which takes into account the considered positions of researchers and approaches of legislation. Recommendations are proposed for the future legal improvement of national legislation in this area in order to eliminate existing gaps and inconsistencies.

Keywords: contracts of bank deposits (deposits), depositor, bank, named methods of ensuring the obligations fulfillment, guarantees of obligations securement

У різних сферах діяльності складаються цивільно-правові відносини, що визначають попит і потреби суспільства. В даний час досить актуальним є питання регулювання цивільних відносин у сфері зобов'язального права, в тому числі в розрізі вкладних операцій в банківській сфері. Вказане обумовлено потребою теоретичного забезпечення за вказаним напрямком, зокрема, в контексті визначення їх способів і характеристик. Учасники зобов'язальних відносин ще з часів розвитку інституту забезпечення зобов'язань намагалися захистити свої інтереси та забезпечити виконання зобов'язання, взятого на себе іншою стороною. На різних етапах розвитку таких відносин, засобом гарантії забезпечення зобов'язання були найрізноманітніші способи, серед яких поділ за поіменованими та непоіменованими є найбільш традиційним, але недостатньо дослідженим в науковій думці. Зважаючи на вищезазначене, здійснимо визначення сутності та правової природи поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за договором банківського вкладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблематики зазначеної категорії представлено в положеннях досліджень низки науковців, зокрема: В. Кудрявцева [4; 5] (характеристика способів даного типу з позицій ознаки законодавчого врегулювання), Т. Смовженко, І. Серветник [11, с. 60], К. Алексійчук [1], В. Пашневої [7, с. 111], Д. Чеховського [16] (характеристика гарантій депозитних вкладів), І. Пучковської [10], [9, с. 108], К. Ягуди [19], М. Іваніч-Доздовської та співавторів [17], Л. Куровського та П. Гурського [18], П. Завадка [20] (визначення зазначеної категорії через призму акценту на ознаці стимулювання та понукання), В. Спіжова [12], О. Кулібаби [6, с. 64], Є. Харитонова [13; 14] (розгляд неустойки, яка є способом забезпечення зазначеної категорії і визначається в розрізі ознаки відповідальності боржників перед кредиторами (вкладниками) в рамках відносин, встановлених досліджуваною категорією договорів)).

Мета статті: Незважаючи на наявність певних наукових напрацювань, є потреба формування більш комплексного підходу до зазначеного питання і створення систематизації наукових підходів стосовно ознак правової природи для визначення сутності поняття поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за договором банківського вкладу.

Визначимо правову природу поняття поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за договором банківського вкладу через встановлення його основних ознак.

Виклад основного матеріалу. Можна виокремити основну ознаку, за якою ідентифікуються поіменовані способи забезпечення виконань зобов'язань (в тому числі за депозитними операціями), пов'язану із їх визначенням в рамках законодавчого встановлення видів (ознака законодавчого врегулювання).

Цивільне законодавство України містить непряму вказівку на склад способів досліджуваної категорії. Посилання на те, що в ЦК України здійснене непряме визначення вказаних способів пояснюється тим, що п. 1 ст. 546 ЦК України [15] передбачено, що забезпечення виконань зобов'язань здійснюється із застосуванням права довірчої власності, завдатку, притримання, застави, гарантії, поруки та неустойки. Те, що вказані складові є способами зазначеної категорії вказується в положенні ст. 597 ЦК України, в якій одна із визначених складових, зокрема, право довірчої власності, визначено у якості способу даного типу. Інші складові не ідентифікуються цивільним законодавством у якості вказаних способів, що вказує на існування невизначеності і потребу її подолання через здійснення чіткої вказівки на те, що вказані компоненти є досліджуваними способами. Можемо відмітити, що той факт, що оскільки ЦК України визначило у якості способів забезпечення зазначеного типу тільки право довірчої власності, свідчить про існування дискусійності за даним напрямком. Відповідно, віднесення інших шести складових (завдатку, притримання, застави, гарантії, поруки та неустойки) до складу вказаних способів можливе тільки через те, що сьома складова (право довірчої власності) поіменована як спосіб забезпечення зазначеної категорії. Додатково відмічаємо, що законодавець вочевидь розглядає способи забезпечення та види забезпечення як синоніми, на що вказано в змісті п. 2 ст. 546 ЦК України, в рамках якого передбачено, що в законі або договорі можливе встановлення інших видів забезпечень виконань зобов'язань. При цьому, під видами маються на увазі перераховані вище способи забезпечень виконань зобов'язань.

Для усунення існуючих невідповідностей пропонуємо внести зміни щодо посилання на способах забезпечення і ст. 546 ЦК України викласти у наступному вигляді, зокрема:

1. Здійснення виконань зобов'язань може бути забезпечене із застосуванням наступних поіменованих способів (видів), зокрема: права довірчої власності, завдатку, притримання, застави, гарантії, поруки та неустойки.

2. В законі або договорі також можливе встановлення інших непоіменованих способів (видів) забезпечень виконань зобов'язань...[авторська пропозиція]...

Необхідно відмітити, що представлена в авторській пропозиції вказівка на поділ способів (видів) забезпечень виконань зобов'язань зазначеного типу за категорією поіменованих та непоіменованих способів також дасть змогу на рівні цивільного законодавства України чітко та вичерпно категоризувати досліджувані компоненти за визначеною ознакою законодавчого врегулювання.

У господарському законодавстві України також наведено непряме посилання на дві загальні категорії способів зазначеної категорії. При цьому, порівняно із положеннями цивільного законодавства, в ГК України (п. 1 ст. 199) [2] не передбачено виділення основних можливих способів поіменованих способів забезпечення. А саме, відповідно до змісту п. 1 ст. 199 ГК України встановлено, що для забезпечення виконань зобов'язань в сфері господарських відносин використовуються:

- заходи відповідальності і захисту прав їх учасників, встановлених господарським законодавством, іншими нормативно-правовими актами (мається на увазі акцент на поіменованих способах (заходах) забезпечення виконань зобов'язань в даній сфері);

- види забезпечення даної категорії, характер яких не суперечить законодавству в зазначеній сфері і такі, які традиційно використовуються в здійсненні господарських відносин (визначення можливості застосування непоіменованих способів (видів) забезпечення виконань зобов'язань в зазначеній сфері).

Також п. 1 ст. 199 ГК України передбачено, що стосовно відносин щодо забезпечення виконань зобов'язань в господарській сфері використовуються норми їх регулювання, передбачені ЦК України (тобто, здійснено посилання на проаналізовані вище положення ст. 546 ЦК України).

Констатуємо, що в положеннях господарського законодавства України в контексті виокремлення способів забезпечення виконань зобов'язань досліджуваного типу здійснено підміну вказаного поняття як на засоби (у випадку поіменованих), так і на види забезпечення виконань зобов'язань (щодо непоіменованих). Відмічаємо, що така невідповідність ускладнює визначення правової природи зазначеної категорії і свідчить про потребу щодо усунення вказаних проблем. Зокрема, пропонується внесення змін до п. 1 ст. 199 ГК України і викладення його у наступній формі: ... Для забезпечення виконань зобов'язань в сфері господарських відносин використовуються:

- способи (заходи) відповідальності і захисту прав їх учасників, встановлених господарським законодавством, іншими нормативно-правовими актами (поіменовані способи (заходи) забезпечення виконань зобов'язань в даній сфері);

- способи (заходи) забезпечення даної категорії, характер яких не суперечить законодавству в зазначеній сфері і такі, які традиційно використовуються в здійсненні господарських відносин (непоіменовані способи (заходи) забезпечення виконань зобов'язань в зазначеній сфері).

Щодо відносин стосовно забезпечення виконань зобов'язань в господарській сфері використовуються норми їх регулювання, передбачені ЦК України (положення ст. 546 ЦК України).

Усунення законодавчих невідповідностей в даній сфері дозволить покращити нормативно-правове забезпечення та усунути дискусійність в сфері правозастосування за вказаним напрямком.

Варто зазначити, що судячи із загального складу способів забезпечення виконань зобов'язань щодо вкладних операцій, законодавством України передбачено:

1) Неустойки, правові засади регулювання яких встановлені положеннями ст. 549, 550, 551, 552 ЦК України. Зокрема, змістом ст. 549 ЦК України встановлено, що неустойками (пенями, штрафами) витупають інше майно або грошові суми, які з боку боржників передаються кредиторам у випадках порушень ними прийнятих на себе зобов'язань (в даному випадку – за банківськими вкладками). Відповідно до ст. 550 ЦК України встановлено склад підстав виникнення прав на отримання кредитором неустойки, серед яких: виникнення незалежно від існування або відсутності збитків через неналежне виконання зобов'язань з боку боржників; заборона нарахування процентів за неустойками; відсутність прав на отримання неустойки у кредиторів у випадку, якщо боржники не відповідають за порушені зобов'язання. Нормами ст. 551 ЦК України визначається підхід законодавця до регулювання предмету неустойки, у випадку банківських вкладів, це грошові суми, розміри яких визначаються умовами договорів або актами цивільного законодавства. П. 2 ст. 551 ЦК України передбачено можливості регулювання розмірів неустойок. Ст. 552 ЦК України встановлює склад та характеристики правових наслідків сплат неустойок. Зокрема, вказано на те, що у випадку сплати неустойки із боржників не зникає їх обов'язок стосовно виконання зобов'язань (щодо повернення банківського вкладу) перед кредитором. Також зазначено, що сплата неустойки не може позбавляти кредиторів прав вимагати відшкодувань збитків, які виникли з огляду на неналежне виконання або невиконання зобов'язань з боку боржників;

2) Гарантії, правові аспекти застосування яких визначені положеннями ст. 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569 ЦК України. Варто зауважити, що цивільне законодавство України містить лише загальні правові засади регулювання зазначеного напрямку. А саме, ст. 560 ЦК України передбачає, що відповідно до гарантій банки (страхові організації, інші фінансові установи) (гаранти) здійснюють гарантування перед бенефіціарами (кредитором) виконання з боку боржників (принципіалів) їх обов'язків. Також ст. 560 ЦК України визначено, що гарантії відповідають перед кредитором щодо порушень зобов'язань боржників.

У ситуації із банківським вкладом, єдиним гарантом перед кредитором виступає Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (скорочено - Фонд), який від імені країни здійснює забезпечення виконання зобов'язань перед вкладниками у разі банкрутства банківських установ, що визначено Законом України № 4452-VI від 23.02.2012 р. [8]. Можемо відмітити, що змістом ст. 560 ЦК України не здійснено вказівку на зазначений Фонд, як суб'єкт, який є єдиним гарантом за вказаною категорією способів забезпечення. А саме, ні до однієї із передбачених положеннями ст. 560 ЦК України гарантів зазначеної категорії, серед яких банки (страхові організації, інші фінансові установи), не може бути віднесено Фонд. Відповідно, на рівні Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р. і ст. 560 ЦК України існують невідповідності стосовно визначення зазначеного суб'єкта гарантування забезпечень вказаної категорії, оскільки зміст останньої не виокремив Фонд якості вказаного гаранту. Для усунення зазначеної проблеми пропонується внесення змін до ст. 560 ЦК України і викласти її у наступному вигляді, зокрема:

..1. Відповідно до гарантій банки (страхові організації, інші фінансові установи, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (щодо банківського вкладу)) (гаранти) здійснюють гарантування перед бенефіціарами (кредитором) виконання з боку боржників (принципіалів) їх обов'язків.

Гаранти відповідають перед кредитором щодо порушень зобов'язань боржників...

Завдяки усуненню проблеми невідповідності визначення складу суб'єктів зазначеного типу буде досягнуто приведення норм законодавства до уніфікованого підходу, також вказане позитивно вплине на правозастосовну практику за даним напрямком.

Як зазначено вище, орієнтир на використання гарантій у випадку забезпечення виконання зобов'язань щодо вкладних операцій встановлено також спеціальним законодавством України. А саме, організаційно-правові засади застосування зазначених гарантій передбачено змістом Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р. [8]. Склад та характеристики зазначених гарантій встановлено положеннями ст. 26 Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р., зокрема передбачено, що:

- з боку Фонду гарантується для кожного із вкладників банківських установ здійснення відшкодувань коштів в розмірах вкладів з урахуванням відсотків на момент, що передує дню, коли починаються процедури виведення Фондами банків з ринку, але в розмірах, які не перебільшують сум граничних розмірів відшкодувань коштів за депозитами, встановлених на даний момент незважаючи на кількість таких депозитів в рамках однієї банківської установи. Граничний розмір відшкодувань коштів за даною категорією вкладів не може бути менша, аніж 200,0 тис. грн.;

- у випадку існування ознак, які вказують на нестійкий фінансовий стан банківської системи, виникнення ситуацій, які складають загрозу стабільному функціонуванню фінансової та / або банківської систем держави, які підтверджені конкретними рішеннями, ухваленими Радою з фінансової стабільності, адміністративною радою Фонду з огляду на рекомендації вказаного орган наділяється правом прийняття рішень стосовно: тимчасового, на окремих час, визначення підвищеного рівня граничних розмірів відшкодувань коштів за даною категорією вкладів; поступового, впродовж визначеного часу, зменшення підвищених розмірів граничних розмірів відшкодувань коштів за даною категорією вкладів до рівня, визначеного з боку адміністративної ради Фонду до моменту ухвалення рішення стосовного тимчасового визначення підвищених розмірів; адміністративну раду Фонду не наділяють правами стосовно ухвалення рішень щодо скорочення розмірів граничних розмірів відшкодувань коштів за даною категорією вкладів у разі виникнення інших випадків;

- здійснення виконань зобов'язань Фонду щодо вкладних операцій реалізується з огляду на норми стосовно мінімального обсягу витрат даної структури та збитків для осіб, які виступають вкладниками із застосуванням способу, встановленого законодавством, зокрема, через передавання зобов'язань та активів банківської установи до перехідного або приймаючого банку, через продаж банківської установи, через здійснення виплат відшкодувань особам, які є вкладниками, через формування перехідної банківської установи впродовж періоду дії тимчасової адміністрації тощо.

В контексті визначеного способу забезпечення виконань зобов'язань стосовно вкладних операцій, пов'язаного із використанням гарантій Фонду в наукових колах існує дискусія, оскільки їх врахування з таких позицій є недостатньо традиційним. Розглянемо основні наукові позиції за вказаною проблематикою, зміст яких свідчить про дискусійність стосовно віднесення гарантій до способів забезпечення виконань зобов'язань стосовно вкладних операцій.

А саме, в дослідженні Т. Смовженко, І. Серветник [11, с. 60] гарантія депозитних вкладів визначається у якості системи, яка включає заходи, пов'язані із забезпеченням їх захисту у випадку банкрутств банківських установ і складається із зобов'язань стосовно повернень коштів у разі банкрутства останніх, які покладено на спеціально створену організацію, і які здійснюються за кошти, передбачені в особливому страховому фонді. Дослідники схиляються до того, що гарантія депозитних вкладів є їх страхуванням, і, відповідно, автори не розглядають її у якості способу забезпечення виконань зобов'язань щодо вкладних операцій. Можемо не погодитись із таким підходом, оскільки, як зазначено в п. 1 ст. 26 Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р., з боку досліджуваного Фонду гарантується для кожного із вкладників банківських установ здійснення відшкодувань коштів в розмірах вкладів з урахуванням відсотків, тобто вказана установа не займається виключно страхуванням банківських вкладів, а здійснює забезпечення виконань зобов'язань щодо депозитних операцій. В даному випадку відмічаємо акцент на такій ознаці гарантій (як складових поіменованих способів забезпечення вказаної категорії), як гарантування забезпечення виконань зобов'язань щодо договорів депозитних вкладів. Гарантування забезпечення банківських вкладів гарантіями з боку Фонду реалізується відповідно до положень Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р. і воно є індивідуальним та особливим способом забезпечення досліджуваної категорії, відрізняється від традиційного страхування тим, що здійснюється автоматично у разі укладання вкладниками договорів депозитних вкладів, і передбачає широкий комплекс заходів забезпечення, які відмінні від страхування за вказаним напрямком.

Згідно із положеннями позицій К. Алексійчук [1], страховий гарантійний фонд виступає у якості основного суб'єкту гарантування депозитних вкладів, це позабюджетний цільовий фонд, який акумулює грошові кошти, так як вказане виступає його основним завданням. Вказаний фонд за твердженням автора, здійснює акумуляцію коштів банківських установ, які є учасниками (тимчасовими учасниками) даної структури, їх участь у складі останньої має обов'язковий характер, і зазначені кошти використовуються відповідно до цільового призначення, зокрема, для проведення відшкодувань банківських вкладів. К. Алексійчук зауважує, що особливістю зазначеної складової (гарантії депозитних вкладів у банківських установах) виступає формування спеціальної установи, на яку покладено повноваження стосовно забезпечення виконання зобов'язань щодо депозитних операцій перед вкладниками у разі банкрутства банківських установ або виникнення факту їх неспроможності стосовно повернення депозитних коштів, що здійснюється за кошти, акумульовані в страховому фонді, управління яким покладено на зазначену установу. Відповідно, в контексті зазначеного, відмічаємо, що автор є прихильником віднесення гарантій до складу способів забезпечення виконання зобов'язань щодо депозитних операцій, і також розглядає їх застосування через орієнтир на ознаку гарантування банківських вкладів. Слід відмітити, що зазначена установа, страховий гарантійний фонд, на яку посилається автор виступає у якості такого суб'єкта як Фонд, який є основним суб'єктом забезпечення виконання зобов'язань щодо депозитних операцій, передбаченим положеннями Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р.

Як визначено в роботі В. Пашневої [7, с. 111], серед ключових особливостей гарантування депозитних вкладів можна виокремити наступні, зокрема:

- публічну значущість функціонування Фонду, який здійснює зазначені операції в цілях досягнення суспільних інтересів;
- невизначене коло осіб-кредиторів, так як кількість вкладників коливається у часовому вимірі і прогнози дані можуть мати певні похибки в розрахунках, відповідно немає вичерпної інформації стосовно їх чисельності у ситуації невиконання з боку тих або інших банківських установ зобов'язань за договорами депозитних вкладень;
- відсутність комерційного характеру у діяльності Фонду за напрямком гарантування депозитних вкладів, що впливає на те, що вказаний вид діяльності не цікавий для суб'єктів бізнес-середовища, і в рамках зазначеного сектору немає ринку зазначених послуг та відсутня конкуренція між його учасниками;
- універсальний підхід до здійснення Фондом гарантування депозитних вкладів незважаючи на місце проживання вкладників або місцезорозташування банківських установ в межах території України, обсяги гарантій за даним напрямком, які надаються з боку держави вкладникам (кредиторам) є однаковий для них.

Аналізуючи позиції В. Пашневої констатуємо той факт, що авторка визначає гарантії депозитних вкладів у якості способу забезпечень досліджуваної категорії, в положенні роботи не здійснено підміни зазначеної категорії страхуванням. Окремо потрібно звернути увагу на ознаку, яка виділена дослідницею і яка стосується правової природи гарантій депозитних вкладів як поіменованого способу забезпечень, зокрема, універсальність гарантій депозитних вкладів, необхідність дотримання якої передбачено нормами чинного законодавства в даній сфері (положення Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р.). Орієнтир на ознаку універсальності обумовлює уніфікований підхід до забезпечення виконання зобов'язань щодо депозитних операцій.

Положення дослідження Д. Чеховського [16] також стосуються аналізу правової природи феномену гарантії депозитних вкладів. А саме, автор спростовує позиції авторів, які є прихильниками твердження про ідентичність гарантій депозитних вкладів та їх страхування, обґрунтовуючи це тим, що дана категорія вирізняється особливою економічною природою, що впливає на неможливість ототожнювання її з формою традиційного страхування.

При цьому, за твердженням дослідника [16], гарантії депозитних вкладів дійсно вирізняються певними спільними характеристиками, які притаманні страхуванню, серед яких можна виділити наступні, зокрема:

- однорідність та обмеженість складу ризиків, які можуть піддаватися розподілу збитків відповідно до можливості статистичної ймовірності. Зокрема, обґрунтованість орієнтиру на вказану характеристику підтверджується нормами п. 1 ст. 22 Закону України № 4452-VI від 23.02.2012 р., в рамках якої встановлено, що Методику оцінювання рівня ризиків банківських установ для визначення диференційованих зборів визначають в положеннях нормативно-правового акту Фонду, який узгоджується із НБУ;

- передавання ризиків іншій особі, зокрема, Фонду, що пов'язано із його повноваженнями стосовно забезпечення виконань зобов'язань щодо депозитних операцій;

- замкненість характеру відносин, які виникають при здійсненні розподілу збитків: правом на страхові виплати наділені тільки ті особи, які виступають у якості вкладників банківських установ за договорами, відповідно, вони є учасниками страхування таких операцій;

- орієнтир на взаємність розподілу збитків, який націлений на врахування ймовірнісного характеру настання певних ситуацій (пов'язаних із виплатою певних обсягів виплат, визначених законодавством);

- орієнтир на здійснення страхування за участі великої чисельності учасників (банківських установ), при тому, що нещасні випадки виникають тільки з окремими із них, а їх наслідки можуть нівелюватися завдяки використанню коштів, які акумульовані від усіх учасників страхового процесу;

- орієнтир на здійснення керівництва (перерозподілу) ризиків страхування з боку спеціалізованого суб'єкту, створеного для реалізації зазначеної компетенції.

Як справедливо зазначає Д. Чеховський [16], гарантії депозитних вкладів засновані на формуванні системи, пов'язаної із забезпеченням спільної відповідальності банківських установ і орієнтованої на страхові принципи в процесі формування фонду, призначеного для часткового або повного компенсування збитків вкладників.

Але автор наголошує на тому, що гарантії депозитних вкладів характеризуються певними відмінностями від страхування у традиційному розумінні. А саме, визначено, що нормативно-правове забезпечення здійснення гарантій депозитних вкладів пов'язане із застосуванням спеціального законодавства, що передбачає акцент на використання імперативного методу регулювання. При цьому, страхове законодавство не містить такий вид страхування як обов'язкове або добровільне страхування депозитів. Також Д. Чеховський вказує, що якщо механізм гарантій депозитних вкладів пов'язаний із діяльністю Фонду, який забезпечує покриття збитків вкладників банківських установ, які зазнали банкрутства або не в змозі покрити зобов'язання, який порівняно із страховими компаніями, є некомерційною структурою, не потребує спеціального ліцензування для здійснення діяльності і не внесений до складу суб'єктів страхування. Також автор визначає трактування категорії гарантій депозитних вкладів як систему, яка включає заходи, які дають змогу реалізувати захист депозитів у разі виникнення неспроможності їх повернення або банкрутств банківських установ. Слід відмітити, що Д. Чеховський наголошує, що гарантії депозитних вкладів є забезпечувальним засобом (способом), який відмінний від інших типів гарантій за цілями використання. Автор зазначає, що вказаний тип гарантій пов'язаний із стимулюванням вкладників щодо участі у депозитних відносинах, впливом на посилення довіри до банківської системи та підтримкою її стабільного розвитку, недопущенням панічних настроїв, пов'язаних із вимогою стосовно вилучення депозитів із рахунків банківських установ, забезпеченням інтересів і прав осіб, які є вкладниками. Потрібно підтримати твердження дослідника стосовно того, що механізм гарантій депозитних вкладів пов'язаний із особливостями суб'єктного складу відносин, заснованих на забезпеченні виконань зобов'язань, а саме, участю у них такого учасника як Фонд, існуванні великої кількості суб'єктів (банківських установ, вкладників), які функціонують в умовах законодавчо врегульований меж обсягів зазначених гарантій.

Констатуємо, що позиції Д. Чеховського відповідають підходу, заснованому на засадах про те, що гарантії депозитних вкладів виступають особливим способом забезпечення виконань зобов'язань щодо депозитних операцій, а не є їх страхуванням, оскільки більшість характеристик зазначеної категорії притаманні завданням забезпечення даної категорії.

Окремо варто зазначити, що в дослідженні автора здійснено акцент на ознаці стимулювання участі вкладників у депозитних відносинах, яка характерна досліджуваній категорії способів забезпечення. Зокрема, на дане вказано при посиланні на те, що зазначений тип гарантій пов'язаний із стимулюванням вкладників щодо участі у депозитних відносинах, оскільки Фонд є гарантом щодо забезпечення виконань зобов'язань стосовно депозитних операцій в Україні.

В контексті акценту на ознаці законодавчого врегулювання можна відмітити позиції В. Кудрявцева [4, с. 31; 5] щодо виокремлення способів зазначеного процесу. Слід відмітити, що в дослідженні автора зазначена ознака має назву - нормативна визначеність. Додатково можемо відмітити, що в зазначеній роботі ті способи, які відносяться до категорії поіменованих, визначено як традиційні, а інші – як непрямі (нетипові). В цілому, такий поділ вказує, що орієнтир на традиційність пов'язаний із віднесенням зазначених способів забезпечення до тих, які визначені на законодавчому рівні (в рамках ЦК України). За твердженням дослідника, до складу вказаних способів можуть бути віднесені, зокрема: притримання, гарантії, застави, поруки, неустойки. Варто зазначити, що положення роботи В. Кудрявцева [4, с. 31] містять неповний склад способів, передбачених змістом п. 2 ст. 546 ЦК України, в якому встановлені ті, які регулюються на законодавчому рівні. Але визначення гарантій та неустойок у якості поіменованих способів зазначеного типу повністю відповідає їх складу щодо забезпечення виконань зобов'язань стосовно вкладних операцій.

Як було вказано вище, можна відмітити стимулюючу ознаку (ознаці стимулювання участі вкладників у депозитних відносинах), згідно із якою категоризуються поіменовані способи забезпечення виконань зобов'язань (в тому числі за депозитними операціями), пов'язану із переконанням вкладників стосовно безпеки участі у депозитних операціях, в тому числі через використання гарантій депозитних вкладів.

В рамках акценту на зазначеній ознаці можна розглянути позиції дослідження І. Пучковської [10, с. 137], [9, с. 108], в якому сформульовано характеристики зазначеної категорії. Зокрема, за твердженням авторки, досліджувані поіменовані способи забезпечення виконань зобов'язань можна класифікувати за:

- такими, що орієнтовані на стимулювання боржників до виконань зобов'язань, і складаються із завдатку та неустойки. Відзначаємо, що стосовно забезпечень виконань зобов'язань щодо договорів банківських вкладів серед двох вказаних складових може бути використано тільки такий спосіб як неустойку. Можемо зазначити, що вказані способи мають ознаки спонукання, а не стимулювання, оскільки, як справедливо відмічає Д. Чеховський, орієнтир на ознаці стимулювання націлений на переконання вкладників стосовно участі у депозитних відносинах, так як Фонд є гарантом щодо забезпечення виконань зобов'язань стосовно вкладних операцій в Україні. Аналогічні із Д. Чеховським позиції стосовно характеристик ознак стимулювання висловлено в дослідженнях польських науковців (К. Ягуди [19], М. Іваніч-Доздовської та співавторів [17], Л. Куровського та П. Гурського [18], П. Завадка [20]), які визначають вказаний Фонд, який виконує аналогічні В Польщі, у якості основного суб'єкта який впливає на стимулювання розвитку банківської системи та ріст депозитних вкладів, оскільки виступає у якості надійного гаранту забезпечення виконань зобов'язань. Відповідно, позиції І. Пучковської [10, с. 137] стосовно характеристик орієнтиру на стимулюючу ознаку поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань, не співпадають із поглядами багатьох інших дослідників. Також вважаємо, що підхід щодо орієнтиру на стимулюючій ознаці, пов'язаний із створенням стимулювання з боку досліджуваного Фонду є справедливим, оскільки такий поіменований спосіб забезпечення виконань зобов'язань (в тому числі за депозитними операціями), як гарантія депозитних вкладів, стимулює споживачів користуватися вкладними послугами банківських установ, оскільки є переконання щодо повернення вкладів. Але вказівка І. Пучковської є слушною, оскільки характеризує правову природу досліджуваної категорії (поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів)). Також акцент на тому, що поіменовані способи забезпечення виконань зобов'язань (в тому числі за

договорами депозитних вкладів) характеризуються ознакою стимулювання боржників стосовно виконань зобов'язань висловлено в постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду за справою 911/682/21 від 06.06.2023 р. [3]. Відповідно, зазначаємо, що оскільки вказане питання є дискусійним, можливий орієнтир на ознаку стимулювання використовувати як стосовно стимулювання участі вкладників у депозитних відносинах, так і щодо боржників стосовно переконання їх щодо виконань зобов'язань. Але в останньому випадку, на наш погляд, зазначене може характеризуватись як спонукальна ознака, особливо у ситуації, коли боржники виявили себе як недобросовісні партнери у відносинах за договорами банківських вкладів;

- такими, які є напряду націленими на здійснення захисту майнових інтересів кредиторів і включають банківські гарантії та поруки. Необхідно зазначити, що у даному визначенні враховано інтереси кредиторів за договорами та кредитними операціями. При цьому, на наш погляд, варто розширити склад вказаних складових за рахунок гарантій депозитних вкладів, якими забезпечуються всі вкладники за законодавством України, і які реалізуються з боку Фонду. Відповідно, оскільки авторка виділяє категорію складових поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів) в розрізі їх впливу на захист кредиторів (вкладників), можемо зазначити, що останні включають як неустойку, так і гарантії виконань зобов'язань. Констатуємо, що в даному випадку достатньо слушним є виділення ознаки гарантування (або ознаки захисту) майнових інтересів кредиторів (вкладників), при чому під вказану ознаку підпадають ті ж складові, що можуть бути віднесені до складових, які передбачають стимулювання зазначених суб'єктів. Хоча посилання на зазначену ознаку з позицій дослідниці стосувався інших складових поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів), застосування її стосовно неустойки в гарантій виконань зобов'язань є актуальним;

- такими, які, орієнтовані як на стимулювання боржників до виконань зобов'язань, так і у випадках їх неспроможності на гарантування захисту майнових інтересів кредиторів (вкладників). До складу таких поіменованих способів забезпечення виконання І. Пучковська відносить, зокрема, притримання та застави. В даному випадку авторкою виокремлено складові, орієнтовані на ознаку гарантування (або ознаку захисту) майнових інтересів кредиторів (вкладників), також враховано стимулюючу ознаку. Перераховані складові не відносяться до договорів за банківськими вкладами;

- акцесорними зобов'язаннями, застосування яких орієнтоване на стимулювання боржників стосовно виконань зобов'язань та / або через інші форми гарантування захисту майнових інтересів кредиторів (вкладників) у ситуації, коли боржники неспроможні до виконань власних зобов'язань за договорами. В зазначеному визначенні вказано на ознаку акцесорності (додатковості по відношенню до основної категорії зобов'язань). На наш погляд, якщо орієнтуватися на зазначену ознаку, то до складових поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів) в розрізі даної ознаки можна віднести неустойку, яка створює нові види зобов'язань у випадку порушень останніми умов договорів вказаної категорії. Необхідно зазначити, що паралельно із ознакою акцесорності (додатковості по відношенню до основної категорії зобов'язань) можна виділити орієнтир на ознаку спонукальності, яка в цілому є синонімом вищезазначеної ознаки стосовно переконання банківських установ (боржників) щодо необхідності своєчасного та повного виконання власних зобов'язань за договорами;

- такими, що вирізняються ознакою забезпечення (або гарантування), що, за твердженням І. Пучковської, обумовлює їх відмінність від способів, які включають оперативний вплив та цивільно-правову відповідальність, оскільки вони представляють інститут видів (способів) забезпечення виконань зобов'язань (в тому числі за депозитними операціями) [9, с. 108]. Підтримуємо позиції дослідниці стосовно виокремлення поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів) у якості складових, які є елементами окремого інституту забезпечення.

Можемо зазначити, що позиції І. Пучковської стосовно характеристик поіменованих спо-

собів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів) розширює теоретичну базу напрацювань за вказаним напрямком, хоча зміст окремих ознак є дещо дискусійним.

Слід зазначити, що такі складові поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів) як неустойки характеризується такою ознакою як відповідальність боржників перед кредиторами (вкладниками) в розрізі відносин, встановлених досліджуваною категорією договорів. Відмічаємо, що правова природа неустойки передбачає чітке визначення її міри, яка визначена як на рівні законодавства, так і в положеннях договорів депозитних вкладів.

В розрізі посилання на зазначеній ознаці слід відзначити положення роботи В. Спіжова [12], в якій визначено, що у разі невиконання зобов'язань на деліквентів покладаються вимоги стосовно майнової відповідальності, які мають форму збитків, неустойки. Аналогічних позицій дотримуються О. Кулібаба [6, с. 64], Є. Харитонов [13; 14].

Висновки: В дослідженні встановлено ознаки правової природи поіменованих способів забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів), серед яких виокремлено, зокрема: ознаку законодавчого врегулювання, ознаку відповідальності боржників перед кредиторами (вкладниками) в рамках відносин, встановлених досліджуваною категорією договорів, ознаку гарантування (або ознаку захисту) майнових інтересів кредиторів (вкладників), ознаку універсальності гарантії депозитних вкладів, ознаку стимулювання, стимулюючу ознаку, ознаку акцесорності (додатковості по відношенню до основної категорії зобов'язань), ознаку відповідальності боржників перед кредиторами (вкладниками) в розрізі відносин, встановлених досліджуваною категорією договорів.

Керуючись змістом положень розглянутих наукових підходів, складом вищезазначених ознак, які визначають правову природу досліджуваного поняття, здійснено визначення трактування його сутності, яке враховує розглянуті позиції дослідників та підходи законодавства. А саме, поіменовані способи забезпечення виконання зобов'язань (в тому числі за договорами депозитних вкладів) є сукупністю заходів, які мають майновий, акцесорний характер, встановлених нормами загального та спеціального законодавства і передбачених в положеннях договорів, які націлені на забезпечення і захист майнових прав і інтересів кредиторів (вкладників), їх стимулювання щодо участі у вкладних операціях, і спонукання до виконань власних зобов'язань і притягнення до відповідальності боржників.

Посилання:

1. Алексійчук К. Фінансовий контроль у системі гарантування банківських вкладів. Митна справа. 2012. № 2 (80). С. 123–129.
2. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. КГС ВС: мета неустойки полягає у стимулюванні боржника до виконання основного зобов'язання. URL: <https://pravo.ua/khs-vs-meta-neustoiky-poliahaie-u-stymuliuванні-borzhnya-do-vykonannia-osnovnoho-zobov-iazannia/>
4. Кудрявцев В. Відмежування непойменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором від інших цивільно-правових конструкцій. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 31-34.
5. Кудрявцев В. Класифікація способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань. Юридична Україна. 2016. № 9-10. С. 21-27.
6. Кулібаба О.О. Неустойка як спосіб забезпечення виконання договірних зобов'язань: окремі аспекти застосування. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. С. 62-65.
7. Пашнєва В. А. Правова природа страхування банківських вкладів. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. 2011. Т. 24 (63). № 2. С. 110-114.
8. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України № 4452-VI від 23.02.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>
9. Пучковська І.Й. Спільне та відмінне при характеристиці поіменованих видів забезпечення виконання зобов'язання. Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, 27 трав. 2016 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ,

Каф. цивіл. права та процесу, Каф. охорони інтелектуал. власності, цивіл.-прав. дисциплін ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2016. С. 106-108.

10. Пучковська І. Щодо співвідношення заходів оперативного впливу та видів забезпечення виконання зобов'язань. Вісник Академії правових наук України. 2006. № 3(46). С. 134-143.

11. Смовженко Т., Серветник І. Розвиток національної системи гарантування вкладів фізичних осіб: застосування передових принципів та методів. Банківська справа. 2012. № 5. С. 59-75.

12. Спіжов В.В. Договір банківського вкладу (депозиту) за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2009. 23 с.

13. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України. К., 2013. 808 с.

14. Цивільне право України: посібник / кол. авт. ; за ред. проф. Є.О. Харитонova, доц. І.В. Давидової, доц. К.Г. Некіт. Одеса : Фенікс, 2016. 570 с.

15. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

16. Чеховський Д.Б. Економічна природа гарантування банківських вкладів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 26. С. 95-100.

17. Iwanicz-Drozdowska M., Kurowski Ł., Witkowski B. Resolution and depositors' trust empirical analysis of three resolution cases in Poland. Qualitative Research in Financial Markets. 2023. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/QRFM-06-2022-0113>

18. Kurowski Ł., Górski P. Znajomość zasad gwarantowania depozytów a skłonność do runu na banki. *Ekonomia*. 2021. Vol. 27. No. 1. P. 75-93.

19. Jajuga K. Depozyty i instrumenty rynku pieniężnego. Warszawa: Komisja Nadzoru Finansowego, 2006. 40 s.

20. Zawadzka P. Current rules of the Deposit Guarantee System in Poland. *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics*. 2011. Vol. 1.1. S. 67-76.

Статтю було подано
Статтю було доопрацьовано
Статтю було прийнято

17.07.2023
21.07.2023
25.07.2023

The article was submitted
The article was revised
The article was accepted